

Po geslu: Mej dvema hudima se majnši zbere — pravi V. Kern v predgovoru: „Na cesti proti sreči, kamer vse hiti, je zdravje perva stopna. — Bolni život ni srečen, tedaj ga moremo per zdravji ohraniti. — Bolezen, katira mladost podjeda, je narhujši, ona vse perhodno življenje v' nadloge pogrezne, inu svojo škodlivost na posledne rodove zaseje. Med več drugemi boleznami kožę, kakor dereč potok, mladi zarod podkopujejo, inn k' pogrebi nosio; katiri imajo srečo, jeh prestati, dostikrat tavajo okoli, kakor sençe; inu kadar doživę svoj veliki konec, druge roditi, so njih otroki mladi sivci, inu nečist zvirk telesneh bolezni. — Kožę Stavljenje — je skušena pomoč, tę strašne sledove odverniti itd.“

XLIII. P. Dismas a S. Elisabetha Carn. Schischkanus, alias Joseph Säkotneck vocatus anno 21. aetat. Augustinianum Excalceatum induit, et Strehlae in Silesia concionator, ac Curatus in Brausse + 1793, collegit ruri in plebe antiquissimas Carniolicas cantilenas:

a) Od Pegama, quam Lienhart in germanicum atque in suum lib. Blumen aus Krain transtulit. b) Od Jurja Kobilu. c) Od Krayla Mathiasha. d) Od lipe na staremu tergu. e) Od lepe Vide: Lubček se na rajsho spravla (Bibl. Carn. 16).“

XLIV. Pavel Knobel (ein Schulmeister, über dessen Leben weitere Nachrichten fehlen. . . Weltliche, meist sehr triviale Lieder. . . Šaf. 35, 83.): Štiri pare kratkočasnih Novih Pesmi, Od Paula Knobelna skovane, — Inu Kraincam za spomin dane. 1. Od podzemelskih jabuk. 2. Od per . . . 3. Ta zbožani Bogatec. 4. Taistim, kateri se ptuyh žen deiležni sture. 5. Taistim ženam, katere niso z' enim možam zadovolne. 6. Nova Krama. 7. Jamranje enga zastarenga inu zaerjavenga deklča. 8. Za pustni dan. Pervič vun dane. V' Kraini, per Ignac Kremšari 1801. 8. 40. — Čuden cvet, a bridka svedočba omiki ravno minulega stoletja. V dokaz bodi na pr. iz „Nove Krame“:

„Pejte vsi v mojo štacuno — Jest ymam — Vsih sort frišno kramo čudno, — Vse prodam: Nove bukve, nove navke, — Čudno prostost, teške davke — Tamni dan: Novo kmetovsko gospodo — Nemšo smet . . Tamne cerkve, svitle kehe . . Čudno zmes . . Nove šole, nove grehe, novi ples . . Gnile plesnive Divice . . Nov brevir . . Ženitve brez vse poroke vmislene . . Nove vere jen bogove . . Brunne poštene sliparje . . Smerdlive nagelne . . V petk nedelo, postne plese . . V židi vovk, oslovske všese . . novo čast . . Bom dal dober kup na vero, — Dobro vago, dobro mero — Vse na leu!“

— Po vsej pravici znači jih Vodnik:

Bukve jis Krajna
Polne drekajna:

Nikar nezdela ga
Pusti mu celiga!

Slovstvena zgodovina v slovenski ljudski šoli.

(Piše **Gradimir**.)

(Dalje.)

Gregor Krek.

(Glej 43. berilno vajo: „Večer“.)

Gregor Krek se je rodil kot sin priprostih kmetjskih starišev v dan 8. marcija 1840. l. v Čateni v Javorski župniji na Gorenjskem. V ljudsko šolo je hodil v Škofji Loki, a v gimnazijo v Ljubljani. Izvršivši 1860. l. latinske šole, otide na Dunaj, kjer se je na tamošnji visoki šoli učil jezikoznanstva, posebno slovanskega. L. 1864. postane doktor, a 1865. l. profesor v tej stroki. Na to je dobil učiteljsko službo v Gradci na realki, a ob jednom je poučeval tudi na tamošnjem vseučilišči slovansko jezikoslovje.

L. 1875. je bil povišan v rednega profesorja na Graškem vseučilišči, kjer marljivo deluje še danes.

Gregor Krek je v mladostnih letih mnogo pesnikoval. Kot gimnazijalec je priobčeval svoje pesnice v „Novicah“ in „Glasniku“; a jedva končavši gimnazijo priobči v posebni knjigi svoje „Poezije“ (pesni). To se je godilo 1860. l. v Ljubljani. L. 1863. pa je objavil obširno pripovedno pesen: „Na sveti večer o polnoči“. Še veliko uspešneje, kakor s pesništvom, deloval je G. Krek in še deluje na polji slovanskega jezikoznanstva. Spisal je v nemškem jeziku več učenih jezikoslovnih knjig, vsled katerih je njegovo imé daleč na okrog zaslovelo ter mu častno zdanjo službo pridobilo. Ivrsten je tudi njegov slovenski spis: „Nekoliko opazek o izdaji slovenskih národnih pesnij“, kateri je objavil 1873. l. V novejem času sodeluje pridno pri listu „Kresu“, v katerem priobčuje znamenite jezikoznanske razprave. Kraj vsega tega je Gregor Krek izboren domoljub, prijatelj in podpornik slovenski mladini.

„Glasnik.“

(Glej 48. berilno vajo: „Kedó?“)

„Glasnik“ je bil lepoznanek list, podoben denašnjemu „Zvonu“. Izhajal je od 1858. l. v Celovci; urednik mu je bil za naš národ velezaslužni, užé znani vam Anton Janežič. „Glasnik“ je prinašal pesni, povesti, slovniške razprave, naravoznanske članke, ocene različnih del i. t. d. Znameniti njegovi sodelalci so bili: užé znani vam Valjavec, Cegnar, Jenko, Krek, Erjavec, Stritar in dr. „Glasnik“ je izhajal 10 let, in je jako koristil našemu národu!

Valentin Vodnik.

(Glej 64. berilno vajo: „Avstrija za vse“.)

Začetnik umetnemu slovenskemu pesništvu, Valentin Vodnik, porodil se je v dan 3. februvarja 1758. l. v Gornji Šiški blizu Ljubljane. Stariši so mu bili priprosti kmetje. Devet let star popusti, kakor sam piše, „igre, luže in drsanje po mlakah“, ter pride v šolo v Novomesto, kjer mu je bival stric Marcel Vodnik, ki je bil frančiškan le-tam. L. 1770. napoti se Valentin Vodnik v Ljubljano, da se učí na tamošnji gimnaziji. Dognavši šest latinskih šol vstopi v samostan k frančiškonom, kjer je tudi „novo mašo bral“. A 1784. l. pošlje ga Ljubljanski škof iz samostana „duše past“. Služboval je kot duhovnik na Gorenjskem in Dolenjskem. Njegovi prijatelji pa so se mnogo trudili, da bi mu pridobili službo v Ljubljani, in res se jim posreči: Valentin Vodnik pride 1796. l. za duhovnika k sv. Jakobu v Ljubljano. L. 1797. ga imenujejo učiteljem pesništva na latinskih šolah v Ljubljani. L. 1809. so pridrli Francozi v Avstrijo; pridobili so si Koroško, Kranjsko, Primorsko in Dalmacijo, ter iz teh dežel osnovali „Ilirijo“. Glavno mesto Iliriji je bila — Ljubljana. Vodnika so Francozi radi imeli, ker jim je bil prijazen ter je dobro govoril francoski. Zato so ga imenovali ravnateljem različnim šolam, srednjim in nižjim. A le kratko časa so gospodovali Francozi v Iliriji. L. 1813. bili so izpodeni iz naših deželá, katere je Avstrija zopet pridobila. Vodnik je bil potem le še učitelj laškega jezika na Ljubljanski gimnaziji, za kar je dobival silno pičlo plačilo. A Vodnik je potrpežljivo prenašal svojo osodo. Ta čas je mnogo poučeval po hišah v Ljubljani, da bi se lože preživel; potreti ni mogla trpka ta nesreča za národ slovenski gorečega možá. Delal je tudi v teh bridkih urah vztrajno v blagor slovenskemu národu! Toda ni dolgo živel potem. Umril je 8. januarja 1819. l. v veliki bédi nagle smrti. — Vodnik je pokopan pri sv. Krištofu na Ljubljanskem pokopališči. Prijatelji njegovi so mu postavili dostojen spomenik na grob z latinskim napisom, a dvajset let pozneje so mu Slovenci omislili nagrobnik sè slovenskim napisom.

Vodnik je bil jako delaven slovensk pesnik in pisatelj. Njega imenujemo „prvega pesnika“, ne v tem pomenu, da bi bil najboljši pesnik pri nas, saj vam je znano, da častno to mesto zavzema dr. Fr. Preširen! A Vodnika imenujemo prvega slovenskega pesnika zato, ker je prvi znani umetni pesnik, ki je zlagal posvetne pesni, katere so v istini kaj vredne. Iz dóbe pred Vodnikom so se nam ohranile največ le mnoge slov. národne pesni, o katerih tedaj ne znamo, kdo jih je zložil. Da se nam je pa prvi znani slovenski pesnik — Valentin Vodnik — vzbudil, zato gré največa zasluga Marku Pohlinu, s kojim je Vodnik občeval užé kot dijak na nižji gimnaziji. Bil je to slovensk redovnik (Avguštinec), porojen 1735. l. v Ljubljani. Ni bil sicer dober pisatelj, a vrl slovensk narodnjak, ki je v mladem Vodniku vzbudil ljubezen do slovenskega jezika in národa. Izdaval je Pohlin knjižico „Pisanice“, v koje je tudi Vodnik pošiljal vsled Pohlinovega nagovarjanja svoje pesni. Zgodaj užé poskusil se je Vodnik na pesniškem polji. Kot 15letni mladenič se je užé oglasil s pesnijo „Zadovoljni Kranjec“. V našem berilu nahajamo njegovo pesen: „Na moje rojake“ in „Sraka in mlade“. Obče znana je tudi Vodnikova pesen: „Moj spominek“, posebno pa „Ilirija oživljena“, katera se smatra za najlepšo in najnavdušenejšo Vodnikovo pesen! Svoje „Pesni za poskušnjo“ je priobčil Vodnik 1806. l., a tri leta pozneje „Pesmi brambovske, katere so se popevale po Kranjskem za časa francoskih vojen. L. 1840. sta izdala Preširen in njegov prijatelj Smolé zbrane Vodnikove pesni, in sicer tudi one, koje je bil zapustil pokojnik v rokopisu; a 1869. l. jih je po „Matici Slovenski“ v Ljubljani iz nova priobčil Fran Levstik, in ta Levstikova izdava je veliko boljše urejena od drugih.

(Dalje prih.)

Pripovedke iz zgodovine avstrijskih vladarjev.

IV.

Grad Baldern pri Cirihi.

Velika izguba pri napadu na Rudolfa je Ulrika Regensberškega in njegove zaveznike také poparila, ter jim vzela pogum, da si niso več upali Rudolfa očitno napasti. Za svojimi utrjenimi zidovi pa so še vedno prežali nanj, ter njega in njegove zaveznike trdovratno napadali. Da bi Rudolf temu iznemirjanju konec storil, sklene grajščake nasprotnike in upornike na njih doméh poiskati in jih s silo upokoriti. Odloči se, napasti najprej grad Baldern pri Cirihi, katerega si je tudi kmalu podvrgel, pa ne z veliko vojsko, ampak z dobro premišljeno zvijačo. Grad Baldern je stal na gori, ki je bila poraščena z velikim drevjem in gostim grmovjem. V to goščo Rudolf poskrije 30 mož, drugim 30 tim pa velí grad napasti, predrzno zabavljati, také, da vso posadko izvabijo iz grada na plan, kakor hitro pa bi grajska posadka planila na predrzne napadovalce, se morajo takoj v beg spustiti — da jih dalje od grada spravijo. On sam pa hoče s tretjim oddelkom na dano znamenje bežočim priskočiti na pomoč. Ta načrt se je Rudolfu prav dobro posrečil. Ko je namreč onih 30 mož prišlo do grada, so s svojim napadanjem, zabavljanjem in zmerjanjem grajsko posadko razkačili také, da so kakor besni udarili na napadovalce, njih bég pa jim je dal še več srčnosti in poguma, také, da vsi zapustivši grad zmagonosno podé napadovalce po bregu navzdol. — Za gradom skritih 30 mož pa jo vdere v razpraznjeni grad, katerega brez ovire lahko oplenijo. Rudolf pa je s svojim oddelkom iz skrivališča grajski posadki udaril za hrbet; na videz begoči se ustavijo ter vkupno Regensberžane pobijejo in polové.*)

*) Erzählungen und Anekdoten aus der „Geschichte des österr. Kaiserstaates“, Wien, 1808. — Erster Theil — po „Fugger's Spiegel“ etc. Pis.